

DOS ARTICLES JUVENILS DE JAUME VICENS VIVES

JOSEP CLARA

Historiador il·lustre i de projecció internacional, reformista incisiu que obrí camins i perspectives als estudis històrics del nostre país, Jaume Vicens Vives (Girona 1910-Lió1960)⁽¹⁾ va escriure uns quants llibres fonamentals, coneguts a bastament, i una bona colla de treballs més breus, de forma i contingut divers, de vegades polèmics, però molt sovint engrescadors, que pòstumament van ser aplegats en l'*Obra Dispersa*, editada per Miquel Batllori i Emili Giralt.⁽²⁾

Per *Obra Dispersa*, els responsables d'aplegar-la entenien tots els escrits de Vicens «que no han estat publicats en forma de volum». Es tractava, doncs, de presentar tots els treballs que en forma d'assaig, estudi breu, recensió o comentari periodístic havia prodigat en revistes, diaris i publicacions de comarques.

La feina dels editors va ser realment positiva i meritòria, però hom deixà de banda —per una desconeixença explicable— articles que Vicens havia publicat en premsa de les comarques gironines, sobretot durant els anys trenta.

(1) La biografia sobre Vicens és extensa. Entre els treballs apareguts darrerament cal esmentar el llibre de JM MUÑOZ i LLORET, *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*. Barcelona, Edicions 62, 1997, i els dos volums de l'*Epistolari*, publicats els anys 1994 i 1997, a cura de J. Clara, P. Cornellà, F. Marina i A. Simon.

(2) L'Editorial Vicens Vives edità, l'any 1967, aquests treballs en dos volums. El primer és titulat "Catalunya, ahir i avui". El segon, "Espanya, América, Europa".

Entre aquests treballs oblidats n'hi ha dos que van aparèixer en la premsa de Sant Feliu de Guíxols, i que avui rescatem de l'oblit.⁽³⁾ El primer, sobre la construcció del moll de Sant Feliu de Guíxols, va ser publicat al setmanari *L'Avi Muné*, el 15 d'agost de 1931. El segon, entorn de la població de la costa en les èpoques d'invasió, aparegué el dia 1 d'agost de 1934, a *El Programa*. Tant l'un com l'altre s'adscriuen al moment que Vicens es preocupava de l'època medieval catalana.

La vinculació de Jaume Vicens amb Sant Feliu de Guíxols no resulta de cap manera estranya, ja que les seves arrels paternes procedien de Sant Feliu, on havien nascut el seu pare (Joan Vicens Comas), els seus avis (Joan Vicens Planas i Maria Comas Gibert) i els besavis (Jeroni Vicens i Rosa Planas).⁽⁴⁾ La família de la mare, vinculada a Llagostera, també tenia arrels ganxones per la banda dels Batet.

L'afecte que Vicens sentia per Sant Feliu de Guíxols va quedar corroborat, més endavant, en la conferència que hi donà el 1955, sobre la crisi catalana del segle XV,⁽⁵⁾ i en les col·laboracions a la revista *Àncora*, l'agost i el setembre de 1958, que, aquestes sí, figuren reproduïdes a l'*Obra Dispersa*, per bé que no identifiquen la publicació amb Sant Feliu.⁽⁶⁾ Poc després es declarava també admirador i bon coneixedor de la Costa Brava: «Li diré que he crescut i m'he format a Sant Feliu de Guíxols, que he llegit Teòcrit a la cala dels Capellans, i Dostoievski a la cala Menuda [...] Per tant, considero la Costa Brava com la quintaessència de la Mediterrània, sols comparable amb certs racons de la costa d'Àsia Menor on s'infantà la nostra cultura».⁽⁷⁾

La primera de les dues col·laboracions primerenques oblidades és una

(3) Al setmanari *9 País*, de Figueres, del 23-29 d'agost de 1978, ja vàrem donar a conèixer el comentari que Vicens, l'any 1937, va fer a *L'Autonomista*, de Girona, de la conferència assaig que pronuncià a València el seu mestre Bosch Gimpera sota el títol "Espanya", reeditada el 1978 per Edicions 62. Així mateix cridàrem l'atenció sobre altres articles oblidats a *Revista de Girona*, 91 (1980), p. 133-135.

(4) Els orígens de la família eren al mas Vicens de Solius. Notícia a J. AYMAR i RAGOLTA. "En Vicens de Solius", *Els secrets de sa Bardissa*. Recull d'articles històrics sobre temes calongins. Sant Feliu de Guíxols, 1995, 2a. edició, p. 23-33, que parla de Joan Vicens Bartomeu (Solius 1823-1886), terratinent. Un fill de l'anterior, Joan Vicens Puig (Solius 1840-1911), va ser un dels signants del missatge a la reina regent (1888) i figurà com a delegat de la Unió Catalanista a l'Assemblea de Manresa de 1892. Surt a JM. OLLÉ ROMEU (Dir.), *Homes del catalanisme*. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic. Barcelona, Rafael Dalmau, 1995, p. 270-271.

(5) Josep Vallverdú -després de recordar que «no en vano transcurrió buena parte de la infancia de Vicens en esta ciudad»- enregistrà el ressò de l'estada: «Vicens Vives, cuya conferencia constituyó un éxito de simpatía y un buen acicate para la conciencia guixolense, ha dejado profunda huella de su paso por la ciudad. En este caso, no ha realizado una "Aproximación" ni ha preparado una "Noticia": se ha captado definitivamente a todo San Feliu de Guíxols» ("Aproximación a Jaime Vicens". *Àncora*, 20 d'octubre de 1955).

(6) *Obra Dispersa*, I, p. 491-495. Els compiladors atribueixen, erròniament, a Barcelona el lloc de publicació de la revista *Àncora*. Les col·laboracions, en forma de carta, es titulen "Sobre la rauxa i el sentit de la realitat" i "Sobre les estructures".

(7) *Epistolari de Jaume Vicens Vives*, II. Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1997, p. 58.

simple aportació documental sobre la construcció del moll guixolenc vers 1496, lleugerament emmarcada en l'etapa de recuperació o de redreçament que impulsà Ferran II i que Vicens subratllà en estudis posteriors.⁽⁸⁾ Sobta, en tot cas, la confusió del document en parlar de *Ville Sancti Philippe de Guixols* i no de *Sancti Felicis*. D'altra banda, la proposta de Vicens de continuar la investigació sobre l'arqueologia del moll guixolenc és encara una tasca pendent.

La segona aportació abandona el camp més erudit per proposar una interpretació sobre la continuïtat i els canvis enregistrats en els nuclis habitats de la Costa Brava després de l'època de les invasions. Tot i que l'estudi és breu, ja mostra la inclinació de Vicens per una història interessada per les qüestions socials i econòmiques, i emmarcada en les explicacions més generals en l'àmbit europeu.

Malgrat el to divulgatiu i la petitesa de les dues col·laboracions, aquests dos articles ja tenen la marca de l'historiador inquiet i informat, de l'home interessat per fer progressar el coneixement històric. Amb vista a una biografia completa, pensem que no poden ser oblidats, i per això mateix ens ha plagut, avui, de rellegir-los i de recordar-los.⁽⁹⁾

DEL PRIMER MOLL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

Estudiant certs aspectes de la vida medieval catalana a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Barcelona, ens trobarem amb un document referent a la nostra ciutat, de la qual importància no dubtarem a examinar-lo. Es refereix a la construcció del primitiu moll, una volta atorgat el privilegi per a la seva edificació.

No tenint lleure per a efectuar un estudi més intens respecte a aquesta qüestió, el donem a la publicitat per si pot ésser útil a algú que dediqui o pensi dedicar les seves activitats a aquest aspecte de la història guixolenc. Voldríem, però, fer remarcar dos punts que ens semblen evidents del context de l'esmentat document: que el primitiu moll es degué començar per allà el 1496, i que la potència econòmica de Sant Feliu de Guixols mereixia les màximes atencions per part de les esferes governamentals, interessades pel ressorgiment econòmic -la *sublevació* com aleshores s'anomenava- de Catalunya, bon xic decaiguda després de la lluita que la Generalitat sostingué contra Joan II, i de la pèrdua dels mercats orientals.

Així diu el document: *Ville Sancti Philippe de Guixols.-El Rey.- Comisario y receptor.- Por la grant validat que se spera seguir a la villa de Sant Philippe de Guixols y a toda esta tierra, del moll o puerto que en la dicha villa se comiença a fazer, scribimos a nuestro muy Sancto Padre,*

(8) Per exemple, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Barcelona, Universitat, 1936-37, 3 vol.; *Política del Rey Católico en Cataluña*. Barcelona, Destino, 1940, i *Els Trastàmars*. Barcelona, Teide, 1956.

(9) Els reproduïm sense corregir-ne el lèxic ni la sintaxi.



Jaume Vicens Vives, retratat a Roses

suplicándole le plugiesse, por bulla o rescrición apostólica, aplicar para la obra del dicho puerto todas las rentas y molumentos de las cosas pías de aquella villa. Y entretanto que el rescripto venía, mandamos que las pecunias de las dichas rentas estuviesen guardadas y suspensas. E diz que agora, pasando vosotros por la dicha villa les queríades tomar e ocupar aquellas para la cruzada... E porque la dicha bulla es ya concedida,... la voluntad nuestra es que las dichas rentas de cosas pías se conviertan en obras del dicho moll, según fue por nos provehido. Por ende, vos mandamos que de aquí adelante no demandades a los jurados de la dicha villa...

[la renda en qüestió]... antes la dexedes para la dicha obra, de la qual nos les fazemos mercet con la presente. E non fagays lo contrario en alguna manera, que así procede de la mente nuestra e queremos se cumpla per vosotros.- Data en Gerona, a XXI de agosto del año MCCC-CLXXXVI.- Yo el Rey.- Calcena pro secretario.- Dirigitur comissari e receptori Sancte Cruciate Barchinonensis.

Sería interessant continuar aquest estudi, no solament en la part documental, sinó també arqueològica sobre les restes que existeixen del primitiu moll de què hem tractat.

Jaume Vicens

ELS NUCLIS DE POBLACIÓ DE LA COSTA BRAVA A L'ÈPOCA DE LES INVASIONS

La població hispanollatina del segle V presentava segurament a la nostra Costa Brava un fons ètnic quasi exclusivament indígena. Apartats de les grans vies de comunicació, i aixecats en territoris poc favorescuts per l'agricultura i el gran comerç, els poblats de la costa de les Gavarres devien viure seguint les plenes tradicions de l'època preromana, especialment si ens referim a la constitució i establiment del poble. Bé és veritat que,

per sobre aquest fons purament indígena, s'estenia una capa de llatinitat produïda ací més que res per la predominància del tipus d'administració local romana i per l'establiment de centres religiosos cristians que superaven l'ambient reduït del paisatge local per les concepcions superiors d'un món universal.

D'aquests dos fets -administració, església- les invasions germàniques tenen compte ràpidament del primer. Desconnectada la trama Municipal de l'administració pública romana, es remarca en general la supervivència dels antics tipus d'organització pre-romana, que s'adapten plenament a les necessitats dels temps. Aquests fets es produeixen a desgrat de les corporacions eclesiàstiques que, nascudes per Roma, senten que es trenquin els lligams amb tot el que, de domini cultural i temporal, aquell imperi representava. De tota manera no es pot oblidar el fet important de que l'església es converteix en l'element dirigent de les col·lectivitats rectores dels pobles de les invasions.

L'època visigòtica representa, doncs, una continuïtat de les antigues tradicions romanes, de les quals el fons popular se'n va poc a poc separant. Però hi ha elements que perduren i varis d'ells s'han de tenir en compte per comprendre dos fets importants d'aquesta època, que afecten l'objecte d'aquest breu estudi: el *despoblament* i l'*acumulació de terres*.

Aquests dos fets mútuament lligats deriven d'un sol únic: la *manca de virior* del poder central i la substitució conseqüent dels òrgans protectors de la societat de caràcter públic per d'altres de caràcter privat. La *inseguretata* establerta com a norma general -i això arranca dels darrers temps de l'imperi romà- proporciona la decadència de les classes mitjanes municipals i l'esclavatge de les inferiors. Dos fets d'ordre economicosocial que determinen la disminució de la natalitat.

Paral·lelament a aquests dos fenòmens, i també com una conseqüència dels mateixos, es desenvolupa una fórmula jurídica de convivència social que marcarà amb la seva empremta una nova època en la història de la humanitat: el *patrocinium*. L'acció privada de protecció que ha substituït a la pública s'obté pels homes d'aquella època mitjançant l'entrega a un senyor poderós (oficial públic, gran terratinent) de les terres de la llur propietat o bé per l'entrada personal en el servei d'aquell. I, fet important, moltes vegades és tota la col·lectivitat (Municipi, poble, *vicus*, *pagus*) qui entra dins la protecció d'un senyor, especialment, per tal de disminuir-ne els riscos en l'ordre de llibertat personal, en la protecció d'una comunitat eclesiàstica.

Tenim, doncs, com a fets essencials de l'època de les invasions germàniques en els pobles de la costa, i tendència a les tradicions municipals pre-romanes i tendència al patrocinium.

Les invasions musulmanes del VII-VIII precipiten aquests resultats. La manca de seguretat terrestre es completa per la manca de la marítima. Els pobles de la costa es tenen de refiar més que mai de la terra i, com

aquesta té d'ésser protegida, d'ací la desaparició quasi completa de la petita propietat i el desenvolupament de formes servils (censos, delmes, prestacions, etc.).

És indubtable que la invasió musulmana a Catalunya es produeix a base del domini de les grans vies de comunicació i dels llocs estratègics. La rapidesa de la conquesta i l'escàs nombre (relatiu) d'invasors fa obligat el sistema de "destacaments militars" relligats entre ells per la possessió d'un gran centre dominant. Girona devia representar aquest paper, amb referència als pobles de la Costa Brava, on hi devien haver els destacaments de referència. Segurament, Sant Feliu i Palamós desempenyaven un principal paper en aquest joc d'articulacions terrestre marítimes.

Amb la reconquesta franca, produïda per l'actuació en la nostra zona del nucli de la Septimània, i amb la possessió definitiva del triangle estratègic de la Catalunya vella (Girona-Vic-Barcelona, prolongat fins a Cardona), les poblacions de la costa reprengueren la seva vida normal. Dos fets hi ha a remarcar: d'antuvi el creixement de la població, després el desig de reconquistar els antics drets de la propietat.

És molt discutit actualment pels medievalistes la forma en què es féu el repoblament a Europa en aquesta època. Hi ha els partidaris del sistema de *masia* (Llofsystem) i del de *poble* (Dorfsystem); en altres termes: els que són partidaris de la disseminació i els que ho són de la concentració. Amb referència al nostre cas concret, i donades les condicions topogràfiques i geopolítiques de la Costa Brava, creiem que predominà el sistema de concentració, tenint en compte la tradició que tenia el poblat a la costa i la inseguretats que per mar dominà durant alguns temps (ràzzies marítimes des de Mallorca, actuacions dels normans, s.IX). En aquest cas, les masies serien un desenvolupament posterior dels segles XIII a XVI, coincidint amb la repoblació al camp i l'augment de riquesa de tota la nostra costa.

En el que fa referència al recobrament de la propietat, el problema és d'una gran complexitat. Creiem que la tendència al mar que s'observa en tota la costa de Llevant a partir del XII, té el seu fonament en el desig de substituir una riquesa territorial inassolible per una riquesa monetària de fàcil obtenció, tan bon punt la Mediterrània tornà a ésser el "Mare Nostrum" dels romans per l'enfonsada momentània del poder marítim alarb. Així es constitueix una riquesa independent del sòl, que tendeix a rescatar-lo.

El problema dels *remences*, que galvanitzà la Catalunya del segle XV, tindrà en la Costa Brava una escassa transcendència. El problema del camp i la reconstitució de la petita propietat s'ha anat resolent a la costa d'una manera paulatina. Bé és veritat que fins a començaments del XIX quedaven supervivències de les imposicions establertes en l'època de la *inseguretats*.

Jaume Vicens Vives